

Slovenski pravopis.

Spisal Fr. Levec.

sled razpisa visokega c. kr. ministrstva za bogočastje in nauk z dne 24. rženega cveta 1895. l., št. 10.324, mi je naročilo c. kr. osrednje ravnateljstvo c. kr. šolsko-knjižnih zalog na Dunaju, naj sestavim na podlagi Pleteršnikovega slovarja za naše šole slovenski pravopis, ki naj bi obsegal potrebna pravopisna pravila in pravopisni slovar, poleg tega pa tudi kratko, jasno, občeumevno in končnoveljavno določil tiste mnogovrstne oblike iz slovenskega oblikoslovja, ki se pišejo doslej ali očitno napačno, ali pa pravilno, toda na razne načine.

Obotavljal sem se prevzeti naročeno delo, dobro vedoč, da je ž njim združena velika odgovornost; naposled sem se pa vendar vdal ponovljenemu pozivu, ker me je izučila petindvajsetletna izkušnja v šoli in zunaj šole, da je takšna pravopisna knjiga učencem, učiteljem, pisateljem in izobraženim Slovencem sploh živa potreba, zlasti v današnjih časih, ko piše malone vsak pisatelj svoj jezik; ko se ravna vsak časopis po svojem pravopisu; ko celo naši veljavni knjižni zavodi v svojih spisih glede raznih jezikovnih oblik niso dosledni; ko mnogokrat niti šolske knjige istega razreda v pisavi niso edine in ko morajo učenci večkrat z novimi knjigami in časih celo z novimi učitelji menjati pravopis, da pišejo naposled tako mešanico, da je vestnemu učitelju prava muka popravljati slovenske domače in šolske naloge.

Da je v takih razmerah silno potrebno uravnati slovenski pravopis vsaj za šolske namene, tega menda ne bode nihče oporekal. Saj se je želja po taki uravnavi že mnogokrat izražala v prijateljskih pogovorih, po javnih listih in ob uradnih učiteljskih posvetovanjih. Da je pa zdaj visoka učna uprava sama sprožila to pereče vprašanje, za to ji moramo biti res hvaležni.

V zmislu prejetega naročila sem sestavil »Slovenski pravopis«, ki je bil te dni na Dunaju dotiskan in se v kratkem izroči raznim ocenjevalcem v presojo. Ker pa svoji knjigi po obstoječih predpisih nisem smel dodati pripomenka, naj tukaj razložim, po kakšnih načelih sem jo sestavil. »Slovenski pravopis« je razdeljen v dva dela: *A. Pravila*, *B. Slovar*. Pravila razpravljajo o slovniških in pravopisnih naukih. Vsakemu pravilu je ob robu pristavljeno število — vseh je okoli 800 —, da ga je lažje poiskati in tudi da se lahko nanje skli-

cujem, kadar nanese prilika, da bi moral iznova govoriti o njem. Ravnotako stoje v slovarju poleg vseh besed, ki so v kakšni zvezi s pravili spredaj, tudi dotična števila, ki kažejo, kje je najti spredaj pojasnilo.

Prvo poglavje v pravilih nas seznaja z najvažnejšimi in najpotrebnejšimi nauki iz slovenskega glasoslovja. Marsikomu bi se utegnil zdeti ta oddelek nekoliko preobširen; toda kdor pomisli, da ima premnogo naših pravopisnih nedoslednosti svoj pravi vzrok v tem, ker se premalo brigamo za glasoslovna pravila našega jezika, ta bode morebiti odobral, da sem ravno na to poglavje slovenske slovnice obrnil svojo posebno pažnjo. Kdor se korenito seznani z glasoslovjem, ta ne bode omahoval, kako naj piše n. pr. *premekniti* ali *premakniti*, *januar* ali *januvar*, *Gabriel* ali *Gabrijel*, *patriarh* ali *patrijarh*, *ladja* ali *ladija*, *začuden* ali *začudjen*, *velikega* ali *velicega*, *pojasnjen* ali *pojašnjen*, *moški* ali *možki*, *teški* ali *teški*, *društvo* ali *družtvo*, *vstrajen* ali *vstrajen*, *vstati* ali *ustati*, *svetnik* ali *svetnik*, *smoter* ali *zmoter*... ker mu glasoslovje za vse take dvomne stvari podaja stalna pravila. Tudi vem iz svoje mnogoletne izkušnje, da učitelj ne more dijakom niti oblikoslovja, niti debloslovja razlagati uspešno, ako nimajo v glasoslovju trdne podlage, da jim je pa močno olajšano učenje in umevanje jezikovnih oblik sploh, ako so jim jasni vsaj najvažnejši glasoslovni nauki.

V drugem poglavju sem izkušal stalno določiti tiste besedne oblike, ki se doslej pišejo ali očitno napačno (n. pr. *edn. daj. gospej*, mn. rod. *gosij*, *ljudij*, *Slomška*, *Tolstoj*, *čegav*, *tolikoš*, *kolikoš*, *nikdo*, *nij*, *nijsem*, *nijmam*, *predé*, *krijé*, *plešé*, *kupujé*...), ali pa ki se pišejo sicer pravilno, toda na razne načine. Iz mnogih zgledov zadnje vrste naj tukaj navedem samo dva. Koliko truda in dragega časa smo zadnja leta potratili učitelji s tem, da bi se učenci zavedali pravila: Pri moških in srednjih samostalnikih (*o*-debljih) piši v edninskem mestniku za trdimi končniki *u*, za mehкими pa *i*, n. pr. na *travniku*, pri *kraji*; na *jezeru*, na *polji*... Toda kako neznatne uspehe smo dosegli! Naravno! Znanstveno raziskavanje slovenskega jezika je namreč pokazalo, da že naši pisatelji XVI. veka niso poznali tega umetnega razločka; pokazalo je, da je *u* ravnotako pravičen in upravičen kakor *i*, bodisi pri trdih ali pri mehkih deblih. Jaz sem se odločil za *u* brez ozira na trda ali na mehka debela; to pa zategadelj, ker piše tako pretežna večina slovenskih pisateljev in ker pišejo tako tudi

naši južni bratje. Zakaj dasi sem te misli, da zavoljo ljube sloge in zavoljo knjižnega zbliževanja ne smemo odnehati niti v najmanjši stvari, kjer bi s tem žalili svojstvo slovenskega jezika, se mi vendar zdi nespametno delati umetne zapreke tam, kjer se Hrvatom z ozirom na govorico našega naroda lahko približujemo. — Kako naj pišemo dalje: na visoki zeleni gori, pri svoji ljubi stari materi, ali pa: na visokej, zelenej gori, pri svojej ljubej starej materi? . . . Oboja oblika je pravilna. Toda če damo učencem v šoli v tej stvari popolno svobodo, bodo mešali *ej* in *i* ter mnogokrat pisali n. pr. na visokej zeleni gori, pri svojej ljubi starej materi . . ., kar se vendar ne more odobravati. Tudi tukaj sem se z ozirom na občno rabo odločil za *i*.

Takih in enakih podvojnih pravilnih oblik je vse polno v naši slovnici. Povsod sem sprejel, oziraje se na Pleteršnikov slovar, na Škrabčeve opazke in na občno pisavo veljavnih pisateljev, samo po eno obliko, da bi s tem učiteljem in učencem olajšal delo in učenje v šoli.

Ker se v tej knjigi nisem mogel ozirati na skladnjo, nekaterih sintaktičnih stvari in posebnosti se pa nikakor nisem mogel ogniti, sem jih nekoliko uvrstil v drugem poglavju na primernih mestih, zlasti pri pridevniku in zaimku, nekoliko pa v slovarju. Sploh pa sem v oblikoslovju z malimi izjemami vso tvarino porazdelil na podstavi Sketove slovenske slovnice, ker je ta knjiga uvedena po vseh naših šolah, učiteljem in učencem tedaj dobro znana, in sem se smel zategadelj marsikatero stvar samo dotekniti, ko bi bil moral drugače obširneje razpravljati o njej.

Tretje poglavje razpravlja najprej o takih tvoritvah samostalnikov, pridevnikov in glagolov, ki jih pišemo v novejšem času mnogokrat napačno, n. pr. *mestjan*, *bralec*, *grižljelj*, *spisatelj*, *davkarija*, *gospodičina*, *živalica*, *pismice*, *družbin*, *božij*, *slovensk*, *plesnjiv*, *prejšni*, *dalnji*, *sovetnik*, *vkrasti*, *ustopiti*, *vzpeti se* . . .; potem pa podaja pravila, kako nam je pisati domača in tuja osebna in krajna imena. Ker se v pisavi takih imen ne skladajo niti naši najboljši pisatelji in ker so tudi naše šolske knjige v tem oziru spisane po individualnih nazorih dotičnih pisateljev, je nastala v pisavi novih kakor starodobnih lastnih imen po šolah in časopisih velika zmešnjava, ki jo je treba na vsak način odpraviti; zakaj tega vendar ne moremo trpeti, da bi se pisalo *Odyssej* poleg *Odisej*, *Muricocušlag* poleg *Mürz-zuschlag*, *Škofjaloka* in *Škofja loka* poleg *Škofja Loka*,

Dolenja Vas in Dolenjavas poleg Dolenja vas, Novomesto in Novo Mesto poleg Novo mesto . . . Komur bi se pravila, kako je v slovenščini pisati starodobna občna in lastna imena, zdela preobširna in prerazsežna, tisti naj pomisli, da ta knjiga ni namenjena samo gimnazijam, kjer učenci v tem oziru res ne potrebujejo toliko pravil, ampak tudi drugim šolam, v katerih dela učencem pisanje starodobnih imen veliko preglavico.

O pisavi novodobnih tujih krajnih imen sem v obče sprejel to načelo, da tam, kjer imamo Slovenci za tuje lastno ime že domačo ali pa slovenščini vsaj glasovno bliže stoječo obliko, nam je pisati to; kjer je pa nimamo, tam nam je pridržati za tuje ime neizpremenjeno tujo obliko ter ji, če je treba, v oklepaju dodati, kako se izgovarja slovenski. Tako n. pr. imamo za tuja imena Leipzig, München, Roma, Quietto, Venezia, Paris, Arva, Turocz . . . domača imena Lipsko, Monakovo, Rim, Mirna, Benetke, Pariz, Orava, Turec . . . Za imena, kakor Basel, Mainz, Marseille, Schweiz . . . smemo pisati slovenščini glasovno bliže stoječe stare oblike Bazileja, Moguncija, Marsilija, Švica . . . Kadar pa za tuja imena, kakor: Meiningen, Mürzzuschlag, Wirtemberg, Ajaccio, Reggio, Gozzo, Autun, Bordeaux, Lille, Erzsebetvaros, Nyiregyháza, Rozsahegy, Csongrad . . . nimamo domačih oblik, tedaj pridržimo tujo obliko ter pišemo: Meiningen, Mürzzuschlag, Wirtemberg, Ajaccio (Ajačo), Reggio (Redžo), Gozzo (Goco), Autun (Otén), Bordeaux (Bordóz), Lille (Lil), Erzsebetvaros (Žržebetvaroš), Nyiregyháza (Njiredžháza), Rozsahegy (Rožahedž), Csongrad (Čongrad) . . .

Osebna imena germanskih in romanskih narodov ostanejo tudi v slovenščini vedno neizpremenjena Goethe, Schiller, Schiaparelli, Byron, Rousseau . . .

S tem pa nečem reči, da bi v spisih, ki so namenjeni preprostu narodu, tujih lastnih imen ne smeli pisati tako, kakor se izgovarajo; saj bi jih narod drugače ne znal brati.

V četrtem poglavju se mi je zdelo potrebno podati nekoliko pravil tudi o besednem redu v slovenščini, ker smo se zadnja letav tej važni stvari popolnoma ločili od narodne govorice ter krenli na popolnoma napačno pot. Dotična pravila sem skoraj od besede do besede zajel iz razprave prečastitega gospoda p. Stanislava Škrabca o naših predslonicah in naslonicah v »Cvetju z vrtov sv. Frančiška« (XIV., l. 3. 4. in 5.). Napačna pisava slovenskih

naslonic, kakor je zdaj sploh navadna, dela naš jezik »gekünstelt«; tako je rekel Miklošič ob neki priliki zadnja leta svojega življenja. V zadnjem zvezku »Knezove knjižnice« sem v Mencingerjevi povesti »Moja hoja na Triglav« s pisateljevim privoljenjem pri tiskovni korekturi krenil na staro pot ter vse naslonice postavil tako, kakor jih govori narod in kakor zahteva p. Stanislav Škrabec. Veseli me, da je veljaven slovenski list tako pisanje izrecno pohvalil; s tem, da odkrito priznavamo napako, tudi kažemo, da se hočemo v prihodnje napake ogibati.

V petem poglavju — kdaj pišemo velike začetnice; kako pišemo sestavljene besede; kako razstavljamo ali delimo besede na zloge; katera znamenja rabimo v pisanju posameznih besed — in v šestem poglavju — o ločilih — mi je bila za glavno vodilo izvrstna knjiga »Hrvatski pravopis«, ki ga je po naročilu kr. deželne vlade v Zagrebu l. 1893. za hrvaške šole spisal dr. Ivan Broz. Večina pravil, ki jih podaja Broz o navedenih tvarinah za hrvaški jezik, se tako lepo sklada tudi s slovenskim jezikom, da sem jih nekoliko kar neizpremenjenih sprejel v svojo knjigo. Oziraje se na Broza pa sem se moral v pisanju sestavljenih besed nekoliko ločiti od Pleteršnika. Njegov slovar piše namreč mnogo sestavljenih pri-slovov in veznikov narazen, n. pr. brž ko ne, do cela, do dobra, iz nova, na robe, veči del, v eno mer, v obče, da si, bodi si, če ravno . . . Toda če pišemo sploh kvišku, morebiti, nato, navkreber, navzkriž, potem, seveda, včasih, vedno, zares, zmerom, zmirom, zakaj, zategadelj, zavaljo . . ., res ne vem, zakaj ne bi smeli pisati tudi brž kone, docela, dodobra, iznova, narobe, večidel, v eno mer, v obče, naizust, vnovič, šele, poleti, pozimi, pe-dnevi, odtod, dasi, bodisi, čeravno, dasiravno . . .

Nauk o ločilih sem moral nekoliko koreniteje obdelati, ker doslej še nobena slovenska učna knjiga o tem predmetu ni podala nadrobni, dovoljnih in popolnih pravil; ker pri pisateljih o rabi ločil odločuje največ subjektivno mnenje; ker se niti naše šolske knjge v tej stvari ne skladajo in ker je nastala vsled tega po naših šolah prava anarhija. Naši učenci doslej niso imeli nobenega zanesljivega učnega pripomočka, da bi v njem poiskali svéta, kako jim je psati ločila, ampak v tem oziru so bili večinoma odvisni od svojih učitejev, ki so pa kakor pisatelji premnogokrat o tej stvari različnega mnjenja.

Pridejani slovar obsega vse tiste besede, o katerih govore spredaj pravopisna pravila, ali pa take, ki se doslej pišejo napčno,

ali pa ki se pišejo pravilno, toda na razne načine. Tukaj moram omeniti, da ima naš jezik mnogo dvolikih besed, in marsikdo se prav po nepotrebnem ogiba te ali one oblike, češ, da je napačna. Tako n. pr. imamo včasih poleg časih in časi, ploča poleg plošča, umetelen poleg umeten . . . Prepričan sem, da bi našemu jeziku delali silo, ko bi v takih primerih zahtevali, da je pisati samo včasih, ploča, umetelen . . ., ker so oblike časih, časi, plošča, umeten . . . ravnotako pravilne in knjižne besede. V mnogih takih primerih sem vzel obojo obliko v slovar; splošna raba pa naj določi, kateri je dati prednost.

Slovar podaja tudi nekoliko redkih domačih in precej obilo iz drugih jezikov izposojenih besed, ker uči izkušnja, da se ravno take besede premnogokrat pišejo napačno.

Sestavlja je slovar sem se povsod ravnal natančno po Pleteršniku; samo pri peščici besed, kakor sonce, drhal, gluhonemica, mornarnica, ledevje, seminar . . . sem odstopil od njega, ne da bi vsiljeval svoje subjektivno mnenje, ampak ker sem tukaj pritegnil veljavnim in doslej še neopovrženim razlogom gospoda p. Stanislava Škrabca.

Kar se tiče teh besed, bi utegnilo zlasti sonce zbuditi občen upor; toda Škrabec je dokazal (Cvetje, III. l. 3. in 4. in drugod), da tako ne govori samo naš narod, ampak več nego petdeset milijonov Slovencev, in da so sonce pisali vsi slovenski pisatelji od Trubarja in Dalmatina do Kopitarja in Metelka. Samo Krelj, ki je naš jezik nekako umetno in časih celo prisiljeno zavijal, piše na enem mestu solnce; toda tako je mogel pisati samo po konjekturi, kakor to besedo pišemo tudi mi. Omenjam tudi, da je še celo Prešernu (Poezije, 1847.) solnce popolnoma neznana oblika. Zgodovina te besede v preteklih tristo letih zatorej odločno zahteva, da opustimo korenoslovno pisavo solnce, ki se je več ne zavedamo, in da se poprimemo fonetične oblike sonce. Gotovo bi bilo nespametno, ko bi učili v naši slovnici: Piši solnce; toda črke / ne smeš izgovarjati!

Morebiti se mi bode tudi očitalo, da za svoja pravopisna pravila, zlasti za ona v oblikoslovju, ne podajam nobenih dokazov.

Na take očitke odgovarjam že naprej, da po mojih mislih znanstveni dokazi ne spadajo v šolsko knjigo, ki najprej ugajaj praktični potrebi. In kaj naj dokazujem? Vse? Tega ne more nihče zahtevati! Ko bi pa samo nekatere oblike podprl z znanstvenimi dokazi, bi pa najbrž tudi nikomur ne ustregel; zakaj kar je temu jasno brez dokazov, to onemu le težko dopoveš z dolgim do-

kazovanjem. Kje naj bi tedaj začel, kje nehal? Kakor bi namreč začel razpravljati o oblikah, bi dokazovanja ne bilo konca; iz posameznih pravil bi se razvile daljše in krajše razprave; moral bi posegati v staro slovenščino, v zgodovino našega jezika, in dokazov bi največkrat ne umeli ravno tisti, ki bi jim bili namenjeni, in knjiga bi popolnoma izgrešila svoj praktični namen. Zadostuje naj, ako tukaj še enkrat ponovim, da je ta knjiga osnovana na podlagi Pletersnikovega slovarja. V stvareh, ki jih nisem mogel zajeti iz tega slovarja, sem se ravnal največ po slovniških opazkah in pomenkih, ki jih je zadnjih šestnajst let priobčil gospod p. Stanislav Škrabec na platnicah »Cvetja z vrtov sv. Frančiška«, in po Brozovi knjigi »Hrvatski pravopis«, ki jo je znanstvena kritika tudi zelo pohvalila. V mnogih stvareh pa sem si poiskal svéta tudi v Miklošičevi, Metelkovi, Šumanovi, Janežičevi (Sketovi) slovnici, dalje v dr. Oblakovih in dr. Štrekljevih spisih in v jezikoslovnih razpravah, ki so jih razni slovenski pisatelji zadnja leta objavili po slovenskih časopisih.

Zgledi, ki ž njimi pojasnjujem pravopisna pravila, so vzeti malone vsi iz raznih slovenskih šolskih knjig. V tem oziru sem se poslužil obče priznane pravice, da smemo za šolo primernega gradiva nabrati, kjerkoli ga dobimo.¹⁾

In tako izročam svojo drobno knjižico Slovencem, iskreno želeč, da bi jo praksa potrdila, kritika pa resno in ostro presodila ter me opozorila na napake, ki so še v njej. Ko bi vsaj nekoliko pripomogla iz našega lepega jezika odpraviti dozdanje pravopisne hibe in nedoslednosti, bi bil s tem najlepše povrnjen moj nemali trud.

Ako neznani mi gg. ocenjevalci odobre moj »Slovenski pravopis«, potem dobi nekakšen uraden značaj in bo vsled tega vsaj za vse naše šole obvezen. S tem bi že nekaj dosegli, pa še ne vsega. Zakaj znano je, kako strastno prebirajo naši dijaki nove slovenske knjige in slovenske časopise in kako slastno pobero vsako novo besedo in novo obliko, če je tudi napačna, ter jo zaneso v šolske naloge. Za to svojo trditev bi lahko povedal mnogo značilnih zgledov. Tako n. pr. je neki dnevnik pred nekaj leti nekolikokrat zapisal dotlej pri nas nenavadno obliko ne zmeneč se, in takoj sem jo zasledil tudi v dijaških nalogah. Do letos so dijaki pisali pravilno obliko spoznati, a nekemu listu je prišlo na misel, da se mora pisati izpoznavati, in glej ga spaka, že ga moram črtati v vsaki nalogi! Časopisne napačne oblike, kakor: Smolkin govor, Šeno in ove povesti, Zolin roman . . . so brž zasejale v dijaške

¹⁾ V. Kermavner. Vadbe v skladnji latinski I., predgovor.

naloge osat, kakor: Trdinina pisava, Jerišina pesem, Jerinin malin itd. Zatorej sem živo prepričan, da noben uradni pravopis ne odpravi iz našega jezika pravopisnih napak in nedoslednosti, ako ga ne sprejmo tudi naša knjižna društva, naši časopisi in naše tiskarne. Samo tedaj, ako ukaže vodstvo vsake tiskarne svojim korektorjem in predsedstvo vsakega knjižnega društva svojim urednikom, da morajo vse tiskovine popravljati po uradnem pravopisu — (kadar pisatelji izrecno ne žele, da ostani njih pisava neizpremenjena) — bomo sčasoma dosegli svoj namen.

Domov.

Prehodil mnogo sem sveta,
Prebrodil mnogo sem voda.
Krasan za me bil svet je nov,
In vendar sem prišel domov.

Jezike slišal sem krasne,
Ki se v tujini govore.
Da čujem spet domači glas,
Prišel nazaj sem v rodno vas.

In žensk sem videl broj neštet,
Ki tuji kitile so svet.
Pa lepše, kakor ženske te,
Domače ženske se mi zde.

Jaz ljubim jezik naš in svet
In ljubim pestri ženski cvet —
Vse to mi da moj dragi dom,
Zato ostal v tem domu bom.

Vojanov.

Brodnik.

Tri leta brodnik že vozari
Črez Savo deročo ljudi,
Tri leta upira se valom
In nikdar še bal se jih ni.
Že dostikrat blisek je švigal
In grom iz višine bobnel —
Pa vedno — če treba — je z dlanjo
Krmilo in veslo prijel.

In večkrat o polnočni uri,
Ko vešče imele so ples,
Prebrodil je s čolničem Savo
Ter vriskal radostno je vmes.

A danes mu roka trepeče
In s čolnom se Sava igra. —
»Brodnik! He! Čuj! Kaj ti prignalo
Nocoj pač je strah do srca?

Si morda oči se prestrašil,
Ki v mladi obraz ti strme?
Pač deklica ti je urekla,
Ki pelješ jo onkraj vode?»

Vojanov.

